

Frimärksrariteter i Postmuseum

Av Robert Mattson

Den 27 augusti–6 september 1903 ägde det första nordiska posttjänstemannamötet rum i Stockholm. En posthistorisk föremålssamling visades i det nybyggda centralposthuset på Vasagatan. Bland det utställda fanns också en frimärkssamling.

Denna var sammanställd av frimärkshandlare Heinrich Lichtenstein och innehöll samtliga svenska frimärken och helsaker. Samlingen var utställd i speciella svängmontrar av trä, inköpta i Tyskland efter den modell som användes vid Reichspostmuseum i Berlin.

Denne frimärkshandlare hade redan 1895 öppnat ett "postvärdeteckenmuseum" på Hamngatan 3 vid Norrmalmstorg i Stockholm. I Lichtensteins frimärkssamling ingick ursprungligen det berömda feltrycket tre skilling banco gul. Frimärket sålde Lichtenstein 1894 till den världsberömda samlaren Philipp Ferrary. Då många frimärkssamlare i kretsen kring Lichtenstein hade hoppats och trott att det berömda feltrycket skulle ingå i museisamlingen lät Lichtenstein storsint intäkterna från försäljningen tillfalla stiftelsen för museet.

I postvärdeteckenmuseet förevisades en frimärkssamling som omfattade alla svenska frimärken och helsaker med början 1855. Detta museum upplöstes dock redan efter ett år, varefter samlingen donerades till Nordiska museet. Chefen för detta, Artur Hazelius, hade lovat att samlingen skulle ställas ut i tornet Bredablick på Skansen och senare, när Nordiska museets byggnad var färdig, även i denna. Det är inte känt om samlingen exponerades överhuvudtaget. I början av 1920-talet gjorde dåvarande post-

ROBERT MATTSON är född i Stockholm 1952. Han är webbansvarig vid Postmuseum. Sedan 1991 har han deltagit som Postens representant i den grupp som svarar för ämnesområdena filateli och posthistoria i Nationalencyklopedin. Sedan 2003 är han vice ordförande i Postmusei Vänner. Mattson har tidigare medverkat med flera artiklar i *Posttrytaren* och i filatelihandboken "Oscarsperiodens frimärken 1885-1911".

museichefen Johannes Rudbeck efterforskningar om samlingen och fick då veta att den, i strid mot donationsbestämmelserna, hade sålts.

I donationsbestämmelserna stod:

"Såsom enda villkor härvid gäller att denna samling, som innehåller alla hittills utgifna dylika frimärken och värdetecken, skall bibehållas och utställas såsom ett helt för sig under namn af H. Lichtensteins samling, samt följaktligen icke få delas, afyttras eller försöringras. Skulle Nordiska museet upphöra med utställning af frimärken skall samlingen under förenämnda villkor för intet öfverlämnas till svenska postverket."

Som en liten kompensation för vad postverket och Postmuseum gått miste om, skänkte Nordiska museet Postmuseum en samling kuvert med stämplrar från tiden före frimärkenas tillkomst.

När Postmuseum invigdes den 16 december 1906 fanns en frimärksutställning med samma svängmontrar och innehåll som vid den nordiska utställningen från 1903. Det

var alltså Heinrich Lichtensteins andra samling som överförts till Postmuseum. År 1906 var frimärkssamlingen utställd i ett rum på 2 trappor upp. Postmuseums utställda samlingar inklusive föremål, modeller och frimärken rymdes i endast sju rum, fördelade på två våningsplan. I övriga delen av fastigheten bedrevs vid den tiden annan postal verksamhet, bl. a. Postsparbanken.

Svängmontrarna var sex till antalet och Sverigesamlingen upptog två sådana monter, men då var den ena endast delvis tagen i anspråk. Resten av Europa hade fått en monter, Asien och Australien fick dela på en, medan Afrika och Amerika frikostigt hade tilldelats en monter vardera. Med fördömlig omsorg hade man skyddat frimärkena för solljus. Dagsljuset stängdes ute genom dubbla gardiner och mellan visnings-tiderna - två timmar varje söndag - täcktes montrarna dessutom med stora kåpor av mörkt tyg.

Även om frimärkssamlingen var anspråkslös efter nutida filatelisters mått mätt, bör den inte ha saknat intresse. Den svenska samlingen var fullständig men den var också kompletterad med "massor av prov-

tryck" för att demonstrera vilka omfattande experiment man genomfört för att få fram frimärken. Vidare visade man hela frimärksark och slutligen bemödade man sig om att visa både ostämplade och begagnade exemplar av alla frimärken. Beträffande de utländska frimärkena angavs endast att de utgjorde omkring 22.000 stycken. Svängmont-rarna av trä användes i frimärksutställning-en till mitten av 1940-talet.

Postmuseums utveckling

Mycket har hänt sedan Lannge ordnade Postmuseums samlingar 1906. Det skulle föra för långt att gå in på alla skeden i museets utveckling från utställningar i sju rum till idag med ett Postmuseum som upptar ett helt kvarter i Gamla stan. Några viktiga

Brevkort med inbjudan till invigningen av Postmuseums nyordnade frimärkssamlingar den 3 maj 1919, med Postmuseums första minnespoststämpel. Upplaga: 128 exemplar.

Official postcard with an invitation to the opening on 3rd May 1919 of the recently re-arranged collections at Post Museum, including the Museum's first commemorative postmark. Number issued: 128.

omdaningar är ändå värda att kortfattat nämnas. Den första kom så snart som 1913 då museet stängdes i slutet av året för att öppnas igen i maj 1914, utvidgat med sex rum, många nya föremål och en utökad filatelistisk avdelning. Det är också intressant att notera att redan nu, 1914, beslöts att museet skulle erhålla ett exemplar av alla nya persedlar, effekter och förbrukningsartiklar som Posten anskaffade.

År 1919 omordnades museets frankoteckensamlingar. En speciell inbjudan sändes ut i 123 exemplar av ett 6-öres postsakskort – stämplat med museets första minnespoststämpel den 3 maj 1919. Denna inbjudan är i sig en raritet. I samband med frimärkssamlingarnas omdaning gavs nr. 1 i serien publikationer under beteckningen "Meddelanden från Postmuseum" ut. Den var författad av dåvarande postmuseichefen Johannes Rudbeck och var en katalog över de svenska frankotecken som var utställda.

Samlingarna nyordnades även under tidigt 1950-tal inför den internationella frimärksutställningen "Stockholmia 55". Principerna för montering av frimärken utvecklades och behov av ommontering uppstod därför då och då genom åren. På gamla fotografier kan man studera äldre montering på stora albumblad med posthorn som dekoration i hörnen. I mitten av 1940-talet började de äldre montrarna av trä ersättas av modernare av metall. Under 1940- och 1950-talen började man också använda s.k. dragskåp av trä.

Även inför nästa stora internationella utställning "Stockholmia 74" ansågs monteringen av de svenska klassiska frimärkena ålderdomlig. En önskan fanns också att i högre grad införliva donerade filatelistiska objekt i det permanent utställda exponatet. De kända filatelisterna Tomas Bjäringer och Sven Åkerstedt ommonterade därför samlingen 1974 och den fick då, i huvudsak, sitt nuvarande utseende. Ambitionen var att varje frimärksutgåva, i detta klassiska avsnitt, skulle presenteras i alla sina nyanser och tryckupplagor med ostämplade och stämplade exemplar samt med frimärken använda på försändelser.

Efter den senaste kompletteringen 1985-86 vid ombyggnaden inför "Stockholmia 86" har en del nytillskott berikat samlingen. Här har t. ex. tillförts vissa sällsynta nyanser. Vissa utgåvor har specialstuderats. Det gäller främst Oscarsfrimärkena i boktryck och koppartryck där nya kunskaper tillkommit de senaste åren. Samlingen följer uppställningen i Facit Specialkatalog.

Samlingarna av frimärken i Postmuseum kan sägas ha tillkommit på fyra sätt: som leveranser eller gåvor från det svenska postverket eller utländska postförvaltningar, som donationer från privatpersoner, som gåvor från Postmusei Vänner eller som inköp/byten.

Postmuseums första filatelistiska rariteter

I "Svenska Frankoteckenssamlingen i Postmuseum", som Johannes Rudbeck skrev 1919, finns i förordet några rariteter uppräknade. Bland dem som omnämndes var "vanligt frimärke vapentyp 12 öre dubbeltryck". Här menas säkert 12 öre vapentyp med tryck på baksidan.

Vid tryckningen av 12-öresvalören råkade vid ett tillfälle dubbelsidiga tryck uppstå, varvid baksidans frimärksbilder kom att sitta upp och ned i förhållande till framsidans. Felet observerades aldrig av vare sig frimärkstryckeriet eller postverket, och det dröjde ända till 1911, innan frimärkssamlarna fick kännedom om det. I nr. 7 av *Svensk Filatelistisk Tidskrift* för detta år beskrivs och avbildas ett ostämplat sådant märke. Det meddelas också, att en posttjänsteman på 1860-talet (bör i så fall troligen ha varit någon gång ganska sent år 1869) påträffat ett ark med dubbelsidigt tryckta 12-öresmärken. Han sparade tre exemplar "som en kuriositet", medan resten tydligen användes till frankering i vanlig ordning. Sedermera har ett fåtal stämplade exemplar anträffats. Postmuseum äger två exemplar, ett ostämplat och ett stämplat.

Vidare nämns i Rudbecks presentation "tjänstefrimärke 10 på 24 öre med omvänd överstämpling". För att tömma lagren av 12

10 på 24 öre tjänstefrimärke med omvänt påtryck.

Upplaga: 100 exemplar.

10 on 24 öre official stamp with reversed overprinting.

Number issued: 100.

och 24 öres tjänstefrimärken, obehövliga efter portosänkningarna vid 1884 års slut, blev dessa frimärken övertryckta med värdet 10 öre. Fyra ark (med femtio frimärken i varje) av 12-öresvalören erhöi då ett upp-och-nedvänt påtryck, liksom två ark av 24-öresvalören. Postmuseum har två exemplar av vardera valören.

På sid. 2 i Rudbecks handledning står det under 6 skilling banco-avsnittet mycket anspårlöst: "Obs. sex gråbruna i typisk nyans på helt kuvert". Bland försändelser med

6 skilling banco är det förnämsta objektet Postmuseums brev till England med sex 6-skillingar (två par och två enstaka) i den gråbruna nyansen från de sista leveranserna på medeltjockt papper. Detta är det största kända antalet 6-skillingar på brev, dvs. tillsammans 36 skilling banco. Det utgjorde enkelt porto för brev till England 1855-1858. Vanligtvis bestod detta porto av ett 4-, ett 8- och ett 24-skillingsfrimärke eller två 6- och ett 24-skillingsfrimärke.

Mottagaren var pastor Theodor Carlsson som tjänstgjorde vid den svenska legationen i London åren 1853-1863. Han sålde sedermera sin korrespondens till Harry Wennberg i mitten av 1890-talet. Wennberg berättar i *Filateliska Meddelanden* 1920:9 att korrespondensen innehöll ett 100-tal skillingbrev. Detta brev är det enda som bevarats till våra dagar. Frimärkssamlarna ville förr i tiden oftast sätta in frimärken i sina förtryckta album och hade inte plats för hela kuvert. Brevet hade tidigare ägts av storsamlaren Israel Berghman och ingick i en bytestransaktion som förmedlades av Harry Wennberg i mars 1918.

Brev med sex st. 6 skilling banco, det största antalet av detta frimärke på brev.

Letter with six 6 skilling banco stamps, the largest number on a letter in existence.

Donationerna

De många värdefulla donationerna har varit av stor betydelse för museets fortsatta utveckling. Många donationer har överlämnats genom åren innehållande stora brevsamlingar, stämpelsamlingar, hela världen-samlingar, en samling porträttfrimärken och flera motivsamlingar, bara för att nämna några.

Bland Postmuseums många gynnare in-tar Hans Lagerlöf en hedersplats. Mellan 1922 och 1949 överlämnade han inte mindre än 22 donationer av utomordentligt värde, monterade på över 7.500 albumblad. I den sjätte av dessa, från april 1927, ingår för övrigt museets internationellt mest kända nummer – de bägge Post office-märkena från Mauritius 1847. Lagerlöfs enastående samlarnit sträckte sig över snart sagt alla världens länder: Borneo, Bulgarien, Korea, Siam och Venezuela är exempel där han hopbragt utomordentliga specialsamlingar. Han var dessutom en framsynt filatelist som i stor utsträckning ägnade sig åt att dokumentera hela försändelser – inte så vanligt i början på förra seklet. För Lagerlöf hade kunskap om portosatser, befordringsvägar och försändelseslag sitt självklara värde.

Mauritius

Världens första kolonialfrimärken gavs ut på Mauritius den 21 september 1847. De var två till antalet, 1 penny och 2 pence. Ett smeknamn på dem är "Post Office-märkena" på grund av texten på båda sidor om motivet, som återger ett porträtt av drottning Victoria.

Mauritius, som är en ö i Indiska oceanen, belägen öster om Madagaskar, var en brittisk koloni vid tiden för den första frimärksutgivningen. Lady Gomm, hustru till öns guvernör, ville bjuda ett större antal gäster till en bal. Hon lät en engelsk gravör och miniatyrmålare, James Barnard (1816-1865), få uppdraget att utforma frimärkena. De skulle pryda kuverten med inbjudningskortet till balen.

Barnard, som graverade märkena i sin bostad i huvudstaden Port Louis, använde

en högst originell tillverkningsmetod. Han graverade båda valörerna sida vid sida på en kopparplåt. Frammärkena trycktes ett i taget. Par och andra större enheter kunde därför inte uppstå. På grund av uppdragets art var upplagan mycket begränsad, 500 exemplar av varje valör. Endast 27 är bevarade. Av 1 penny-valören är 15 kända, varav två är ostämplade, och 12 i valören 2 pence, varav fyra är ostämplade.

Frimärkena blev en förlustaffär för Mauritius. Kostnaderna för tillverkningen översteg inkomsterna då upplagan var liten och valörerna låga. Första gången frimärkena påträffades av en samlare var 1864, då Mme Borchard i Bordeaux upptäckte båda valörerna på brev från sin korrespondens med maken. Eftersom hon saknade plats för märkena i sitt album bytte hon bort dem mot två frimärken från Montevideo. Postmuseums två exemplar påträffades 1868 i Port Louis av en frimärkssamlare som hette Noirel. Samma år såldes de till en frimärkshandlare, som i sin tur avyttrade dem till den välkände franske handlaren J. B. Moens. År 1870 kom de i baron Arthur de Rothschilds ägo. Så småningom hamnade märkena hos den berömde storsamlaren Ferrari men förvärvades 1912 av en amerikansk frimärkshandlare genom byte. På 1920-talet köpte Hans Lagerlöf dem och 1927 donerades de till Postmuseum (se s. 109).

3 skilling banco på brev

Det mest uppseendeväckande objektet är ett brev som har ett något separerat 4-block av 3 skilling banco, tillsammans med ett 8 skilling banco, dvs. sammanlagt 20 skilling banco. Detta utgör femdubbla inrikes portot under skillingperioden. Brevet har skickats från Åmål den 13 januari 1857 och beskrevs för första gången av Hans Lagerlöf i *SFT* i april 1927. Lagerlöf skänkte brevet till museet i samband med sin sjunde donation i februari 1930 (se nästa sida).

6 skilling banco, otandat

En samling av största intresse kom 1929 som donation till museet. Då skänkte Eric von Rosen, känd som forskningsresande och

Brev med 4-block av 3 skilling banco samt 8 skilling banco. Detta är det enda 4-blocket på brev. Det donerades av Hans Lagerlöf till museet 1930.

Letter with 4-block of 3 skilling banco + 8 skilling banco stamps. This is the only 4-block on a letter in existence. It was donated to the Museum in 1930 by Hans Lagerlöf.

storviltsjägare men också en hängiven filatelist, en oöverträffad samling avarter på svenska frimärken. Många rariteter ur von Rosens donation pryder idag Postmuseums permanenta Sverigeexponat.

von Rosen sammanställde en samling som ville åskådliggöra svenska frimärksavarter av olika slag. Alla frimärken som uppvisade identiska avvikelser från normaltypen sammanfördes på samma albumblad. Den första kategorin kallades "avvikelser med avseende på trycket". Andra kategorier var avarter med avseende på vattenmärke, papper, gummering och tandning.

Ett par och fyra singelmärken är kända av sex skilling banco otandat. Alla är stämplade i Karlshamn under sommaren 1856. De är av den ljusgrå nyansen från de första leveranserna på tunt papper. Det påstås att ett brev med två otandade par av sexskillingar

upptäcktes i Hamburg 1880. Frimärkshandlaren som köpte brevet lär ha planerat att dela paren och sälja frimärkena ett och ett. Turligt nog insisterade en spekulant på märkena att få köpa ett par så att det inte skulle kunna råda någon tveksamhet om äktheten hos de otandade märkena. Av de fyra enskilda exemplaren av 6 skilling banco finns ett i Postmuseum, donerat av Eric von Rosen 1929.

8 skilling banco, otandat

Otandade exemplar av 8 skilling banco är endast kända i två exemplar. Båda är stämplade Carlshamn den 11 februari 1858. De härstammar från den åttonde leveransen med utflutet tryck på medeltjockt papper. Det ena märket ingick i Eric von Rosens donation till Postmuseum 1929 och har även tillhört en annan storsamlare, Erik Leijonhufvud.

Denna raritet upptäcktes inte förrän 1921, sannolikt båda exemplaren samtidigt. Nils Strandell beskrev i *Nordisk Filatelistisk Tidskrift* nr. 4 år 1921 att frimärkshandlaren W. T. Wilson hade köpt ett exemplar och skickat det till honom för attest. Det andra exemplaret köptes sannolikt av Erik Leijon-

6 och 8 skilling banco, otandade.
Båda frimärkena donerades till Postmuseum
av Eric von Rosen 1929.

6 and 8 skilling banco stamps, without perforation.
Both stamps were donated to the museum
by Eric von Rosen in 1929.

hufvud 1923 och var upptaget i katalogen
när hans samling såldes samma år; det köp-
tes då av Eric von Rosen.

17 öre lejon grå på brev

En annan av Postmuseums välgörare var
Harald Sundstedt. Han donerade 1936 om-
fattande specialsamlingar, dels av äldre
svenska frimärken (bl.a. många brev med
skilling banco-märken), dels av de norska
skillingemissionerna. I den Sundstedtska
donationen ingick bl.a. ett brev till London,
sönt från Lysekil den 1 januari 1870, franke-

rat med två ex. av 17 öre liggande lejon i
den sällsynta grå nyansen. Det är dessutom
frankerat med ett 12 öre vapen och därför
överfrankerat med 1 öre. Brevet finns i den
permanent huvudsamlingen (se s. 109).

Gåvor från Postmusei Vänner

Postmusei Vänner bildades 1926. Föreningen
har köpt in många intressanta filatelistiska
objekt till museet. Ett exempel är svenska
rekommenderade försändelser från tidig fri-
märktid. Bland dessa finns en som är fran-
kerad med ett lodrätt par av 8 skilling ban-
co. Av portot 16 skilling banco är 4 skilling
avgiften för inrikes brev och de resterande
12 tillägg för rekommendation. Förnämligast
är kanske ändå avgångsstämpeln – märkena
är stämplade med Sigtunas fyrkantstämpel i
grotesk stil – den s.k. normalstämpel 9.
Denna stämpeltyp är känd endast från Sig-
tuna mellan 1856 och 1858.

Rekommenderat brev med två 8 skilling banco,
avstämplat med Sigtunas poststämpel i grotesk stil.

Registered letter with two 8 skilling banco stamps,
postmarked using the Sigtuna postmark, in
grotesque style.

Kupong - Coupon.
 Kan fränskiljas af
 Peut être détaché
 des timbres

6132. Stockholm 1 pak.

Utförsel medgiven.

Autesskull
 Härmed 1 paket.
 Ci-joint colis.
 Assureras för
 Valeur assurée

Antal tulldeklarationer: 2
 Nombre de déclarations en douane.

Postförskott å
 Montant du
 remboursement

Till
 A

Mr. I. IWANOFF

Adressort:
 Lieu de destination

ROSTOFF sur DON

Gata och husnummer:
 Rue et numéro:

Moskovskaja No. 60

Adressland:
 Pays de destination:

RUSSIE

Vikt. — Poids:
 5 kg. gr.
 5 kg. gr.
 5 kg. gr.

Tullavgifter: *)
 Droits de douane:

Belordningsväg:
 Acheminement:

Avsändarens namn och Föstad
 Nom et domicile de
 l'expéditeur:

Emil R. Boman

Skeppsbron 44

Stockholm

Uppgift å innehållet:
 Designation de contenu:

(För paket till Danmark eller Norge)
 (pour des colis à destination du Danemark ou de la Norvège)

Blankett nr 65.
 (Februari 1911.)

Plats för frimärke
 Application du timbre

10 VIII 17

Blifvot 17

***) Att i'yl'as i adresslandet. — À remplir dans le pays de destination.**

Ett annat exempel är ett brev med världens första frimärke, det engelska 1 penny svart på ett inrikes brev med sidostämpel från den 6 maj 1840, dvs. frimärkets officiella utgivningsdag. Brevet donerades av Postmusei Vänner 1963 (se s. 111).

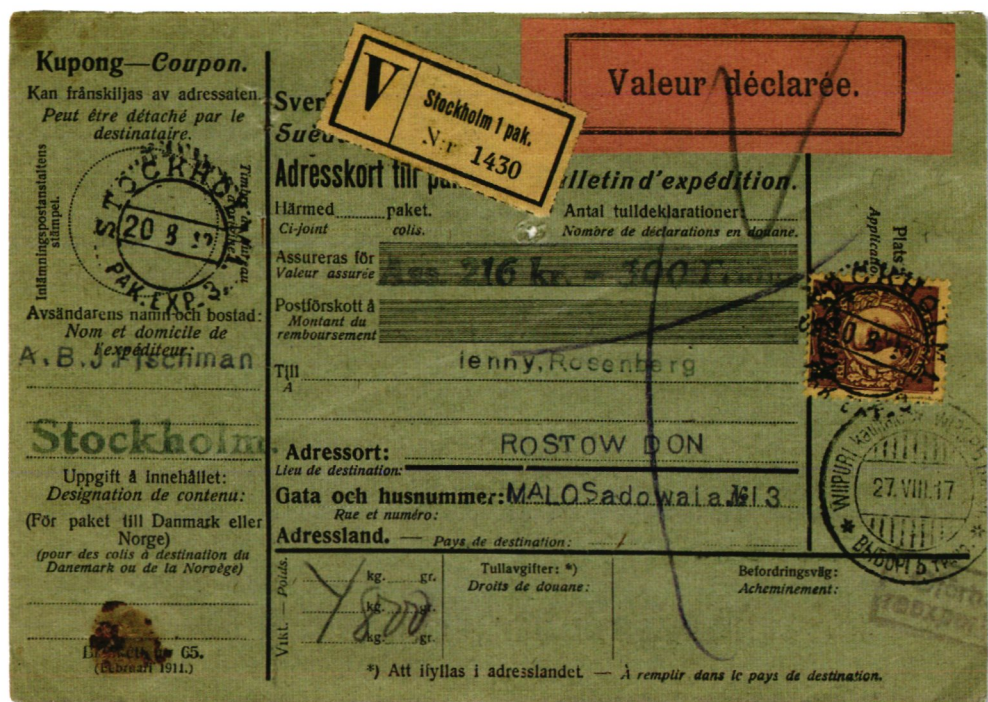
År 1917 ökade antalet paket till Ryssland och nådde rekordnivån 310.357. Postverket beslutade då att införa frimärken med valörerna 198 och 212 öre genom övertryck på 5 kr Gustaf V i medaljong. I postverkets cirkulär anges att de var främst avsedda för frankering av adresskort till Ryssland. Den faktiska användningen blev mycket kortvarig, eftersom pakettrafiken med Ryssland inställdes relativt snart efter utgivningen den 6 juli 1917. De flesta paket utgjorde nödhjälp till tyska krigsfångar i Ryssland. Förmodligen hade någon hjälporganisation såsom Röda Korset värdjat till den svenska allmänheten om bistånd. Postmusei Vänner skänkte år 1978 till Postmuseum ett adresskort till postpaket, frankerat med 198-öresfrimärket och ett adresskort till assurerat paket med 212-öresfrimärket. Av båda dessa adresskort är färre än tio exemplar kända.

Adresskort till postpaket till Ryssland med Gustaf V i medaljong, 198 öre.

Address label for parcel to Russia, with Gustaf V in medallion stamps, 198 öre.

Ett annat förnämligt objekt är en inrikes postanvisning, frankerad med 55 öre Gustaf V i medaljong. Försändelsen är avstämplad i Värnamo den 23 juli 1918 och ankomststämplad i Tranås den 24 juli. Den skänktes till Postmuseum 1988 (se s. 110).

Frimärkena, 55 öre och 80 öre Gustaf V i medaljong, fanns för rekvisition från frimärksförrådet den 27 juni 1918. På grund av en portohöjning för paket den 1 juni 1918 fanns det inte längre något behov av dessa valörer. Frimärkena var redan tryckta när beslutet om portohöjningen kom och de levererades till frimärksförrådet under april och maj 1918. Trots detta kungjordes de nya 55- och 80-öresfrimärkena i Kungl. Generalpoststyrelsens cirkulär nr. 37 den 27 juni 1918. Den 2 juli beslöt man att restupplagorna av de båda valörerna skulle övertryckas med 27 öre eftersom det rädde brist på denna valör. Under tiden hann dock postkontoret i Värnamo, som enda postanstalt, rekvirera 1.000

exemplar av vardera valören. I Postmuseums samlingar finns de båda valörerna också bevarade i helark.

Andra svenska rariteter

4 skilling banco, kvartsark

Obegagnade enheter med originalgummering av skillingutgåvorna är mycket sällsynta. Det avbildade kvartsarket av 4 skilling banco är unikt och samtidigt det största block som existerar av något skillingfrimärke. Det kommer från den nedre vänstra delen av ett helark och har kvarsittande ark-marginaler.

Albert Lindström var den ledande samlaren av vår första frimärksserie omkring 1900. Hans samling köptes av frimärkshandlaren Erik Lichtenstein 1911 för 227,500 kr. Storsamlaren Erik Leijonhufvud köpte merparten av samlingen, däribland det obegagnade kvartsarket som Lindström köpt i Paris. Det påstås att arket en gång påträffats i en kontorspärm. I Lichtensteins katalog över Leijonhufvuds samling, när denna se-

Adresskort till assurerat postpaket till Ryssland med Gustaf V i medaljong, 212 öre.

Address label for insured parcel to Russia with Gustaf V in medallion stamps, 212 öre.

nare blev till salu, angavs att bud önskades på kvartsarket och att priset förutsattes bli femsiffrigt. Arket blev emellertid inte sålt utan byttes mot andra objekt i Postmuseum i januari 1924. Det anses idag vara det förnämsta objektet i museets samlingar av skillingfrimärken (se nästa sida).

50 öre vapentyp, helark

Frimärket 50 öre vapentyp utkom 1858. Helarket utgjorde frankering för ett 1867 avsänt paket, innehållande juveler. Paketet var litet och frimärksarket var vikt under det snöre som paketet var hopbundet med, i stället för att vara fastklistrat. Gummeringen var orörd. Genom detta ark lokaliserades bokstavsfelet "ÖRF". Det finns på det tredje frimärket från vänster i den nedersta raden, alltså i position nr. 93. Arket kom till Postmuseum 1924 genom ett byte (se s. 113).

Kvartsark av 4 skilling banco, den största kända enheten av skillingfrimärken.

Quarter sheet of 4 skilling banco stamps, the largest known unit of skilling banco stamps.

Ringtypsfeltrycket 20/TRETIO

Detta feltryck tillkom 1879 när en skadad 20-öres kliché ersattes av en reservkliché för 30-öresvalören. Siffrorna "30" sågades ut och ersattes av mittpartiet från en 20-öres kliché. Av misstag byttes texten "TRETIO" inte ut. 6.000 ark, med 100 frimärken i varje ark, hade tryckts och delvis distribuerats till postkontoren när felet upptäcktes. 970 av de 6.000 exemplaren undkom postverkets kontroll. En ingående redogörelse för museets innehav av detta frimärke görs i Björn Sylwans artikel.

Oscar II 5 öre brun

I slutet av 1891 höll man på med förberedelser för tryckning av de nya 30-öresmärkena. För att kunna fastställa färgen gjorde man en del avdrag av i pressen monterade 5-öresplåtar, dels på provtryckspapper och dels på vattenmärkt papper. På något sätt kom ett 100-ark av 5-öresvalören in bland de senare tryckta 30-öresmärkena, gummerades, perforerades och inbuntades bland dessa. Vid

kontrollräkningen observerades detta inte och inte heller senare, då frimärken sändes till främmande postförvaltningar som prov. Tyska postverket uppmärksammade felet och slog larm. Det visade sig då att 55 exemplar expedierats till 11 postförvaltningar. Dessa behöll dem, och tyska postverket begärde och erhöll 1904 ytterligare två ex. Genom ytterligare "honnörsutdelningar" minskades lagret ytterligare, och 1905 resterade endast sju exemplar. Numera finns inga kvar.

De flesta av de hundra bruna 5-öresfrimärkena torde fortfarande finnas hos olika postförvaltningar och postmuseer, men flera har under årens lopp kommit ut i marknaden. Då och då dyker något av dem upp på en auktion. Ett stämplat exemplar på brevstycke finns hos en privat samlare. Postmuseum har två obegagnade exemplar.

5 öre Oscar II i brun färg.

De flesta av de ursprungliga 100 exemplaren finns hos utländska postförvaltningar.

5 öre Oscar II stamp, brown.

Most of the original 100 copies are in the possession of foreign post offices.

Man kan i äldre samlingar finna andra stämplade exemplar av den bruna 5-öringen. Såvitt hittills är känt har alla sådana en nyans som inte är densamma som på den första upplagan av 30-öresvalören. De har varit utsatta för manipulation, varigenom färgen ändrats på kemisk väg. Det bruna 5-öresmärket har tidigare kallats färgfeltryck. En mer korrekt beteckning är givetvis färgprov.

Postflyg, kryssmakulerat

År 1972, då automathäftet Postflyg trycktes och gavs ut, upptäcktes det efter en dags tryckning att den alltför grovrvivna tryckfär- gen slet ned formcylindern oroväckande snabbt. Man beslutade sig i det pressade läget för att göra en ny prägling i den befintliga. Detta gick bra med ett undantag. Överföringsrullen hamnade en aning snett vid präglingen av 15-öresmärket. Man märkte detta omedelbart vid den rutinmässiga besiktningen av cylindern. På de angränsande 75-öresmärkenas prägling ristades ett stort "kryss", detta för att markera att märkena skulle sorteras bort efter häftestillverkningen vid den sedvanliga kontrollen.

Samtliga paket med felaktiga häften lades undan efter tryckningen. Olika postanstalter erhöll dock ett flertal paket med sådana häften. När felet upptäcktes återkalla-

des dessa till frimärksförrådet. Man återfick 235 häften medan 251 redan hade hunnit säljas.

År 1979 köptes ett brev in av Postmuseum, frankerat med ett kryssmakulerat 75-öresmärke ur häftet Postflyg. Kuvertet har tryckt adress och är sänt från Björbo den 8 februari 1973 till postorderföretaget Rowells i Borås.

Rariteter och andra sällsyntheter

Vad menas egentligen med en raritet? I hur många exemplar får en raritet anses förekomma innan den inte är en raritet längre? I Nationalencyklopedins ordbok finns följande definition: "Föremål som är sällsynt och åtråvärt". I samma uppslagsverk ges betydelsen av "sällsynt" att det är lika med "[...] förekommer i ett mycket litet antal fall".

Brev med kryssmakulerat 75 öre Postflyg. Av dessa häften såldes 251 stycken på svenska postanstalter.

Ytterst få är kända på brev; detta inköptes av Postmuseum 1979.

Letter with a 75 öre "Mail Plane" stamp invalidated by a cross; 251 of these booklets were sold at Swedish post offices. There are very few in existence on letters; this copy was bought by the Museum in 1979.

I frimärksvärlden rör vi oss kanske lite slarvigt med raritetsbegreppet när det gäller dyrbarare objekt. Bland stämpelsamlare är det möjligen lite lättare att besvara frågan. Här har man definierat det så att 1 - 5 kända exemplar ges RR-beteckning, dvs. är en raritet. Nu är det dock så att vi oftast inte känner till hur många exemplar ett objekt är känt i. Feltrycket 20/TRETIO får väl ändå betecknas som en raritet då det är mycket åtråvärt bland samlare men är känt i några hundra exemplar.

I Postmuseums permanenta exponat av frimärken visas, förutom utgivna frimärken, även s.k. normalark, provtryck, gravyravdrag i olika stadier, färgprover etc. Många av dessa kan man också kalla för rariteter eftersom de bara finns i Postmuseums samlingar och inte på någon privat hand.

Källor och litteratur

Bjäringer, Tomas & Douglas, Gustaf,

Pärlor i skilling banco-utgåvan.

Posttryttaren 2005.

Falk, Nils & Mattson, Robert,

Oscarsperiodens frimärken 1885-1911.

Stockholm 1985.

Hamberg, Erik,

Storsamlaren Hans Lagerlöf.

Meddelanden från Postmuseum, 40.

Heurgren, Paul G.,

"Postvärde-tecken-museet" i Stockholm,
ett 60-årsminne.

Svensk Filatelistisk Tidskrift nr. 5 1956.

Lannge, Erik G.,

Stockholms postmuseum.

Varia 1907.

Lannge, Erik G.,

Svenskt Postmuseum.

Tidskrift för postväsendet 11-12, 1905.

Mattson, Robert,

Frimärkets historia:

introduktion till frimärksvåningen.

Stockholm 1990.

Medlemsblad för Postmusei Vänner.

1941-1944.

Nyheter från Postmuseum.

1933-36.

Postmuseum 75 år.

Utställningskatalog till

jubileumsutställning 1975.

Rudbeck, Johannes,

Svenska frankoteckensamlingen

i Postmuseum.

Meddelanden från Postmuseum, 1.

Stockholm 1919.

Strandell, Nils,

Frimärksrariteter i Postmuseum.

Stockholm 1936.

Sylwan, Björn,

Eric von Rosen och hans

frimärksdonation till Postmuseum.

Posttryttaren 1997.

Sylwan, Björn,

Harry Wennberg – frimärkskungen.

Posttryttaren 2004.

Åkerstedt, Sven,

Ommontering av svenska

utställningssamlingen.

Stockholm 1974.

Post Museum's Rare Stamps

The first meeting of Nordic Post Office officials took place in Stockholm 27th August –6th September 1903. A collection of postal history objects were on display in the new Central Post Office Building on Vasagatan. The exhibits included a stamp collection, assembled by the stamp dealer Heinrich Lichtenstein, which contained a complete set of Swedish stamps and postal stationery. The collection was exhibited in special revolving wooden display cases, bought in Germany and of the same design as those used in the "Reichspostmuseum" (the National Postal Museum) in Berlin.

When Post Museum was opened on 16th December 1906 there was a stamp collection in the same revolving display cases and containing the same stamps as at the Nordic exhibition in 1903. The collections of stamps have gradually been extended in various ways: stamps have been supplied or donated by the Swedish Post Office or foreign post offices, stamps have been donated by individuals or by Postmusei Vänner (Friends of Post Museum) or they have been bought/exchanged.

Post Museum's First Philatelic Rarities

In "Svenska Frankoteckenssamlingen i Postmuseum" (Swedish Postage Stamp Collection at Post Museum), written by Johannes Rudbeck in 1919, the foreword lists some rare stamps. Among those mentioned was "vanligt frimärke vapentyp 12 öre dubbeltryck" (ordinary stamp, Coat-of-Arms type, 12 öre, double printed). The stamp referred to is undoubtedly the 12 öre Coat-of-Arms type with correct print on both sides. Post Museum has two copies in its possession, one used and one unused.

Rudbeck's presentation also mentioned "official stamp 10 on top of 24 öre with reversed overprinting". In order to use up the

stocks of 12 and 24 öre official stamps, which were no longer needed after the reductions in postage at the end of 1884, these stamps were overprinted with the 10 öre value. Four sheets (of fifty stamps each) of the 12-öre value were then overprinted upside down, together with two sheets of the 24 öre value. Post Museum has two copies of each value.

Among mail with 6 skilling banco stamps, the finest item is Post Museum's cover to England with six 6 skilling banco stamps (two pairs and two single ones), in grey-brown shade, from the last deliveries on medium thick paper. This is the largest known number of 6 skilling banco stamps on a letter.

Donations

The many generous donations have been of great importance to the continued development of the Museum. Over the years, the donations have included large collections of letters, collections of postmarks, collections of the whole world, a collection of portrait stamps and several motif based collections, to name but a few. Among Post Museum's many benefactors, Hans Lagerlöf holds the place of honour. Between 1922 and 1949 he made no less than 22 donations of extraordinary value, mounted on more than 7,500 album sheets. The sixth of these albums, from April 1927, includes the items that are best-known internationally – the two 'Post Office stamps' from Mauritius from 1847.

Mauritius

The world's first colonial stamps were issued in Mauritius on 21st September 1847. They were two in number, 1 penny and 2 pence. A pet name for these is "the Post Of-

The first Mauritian stamps were issued on 21st September 1847.
15 copies are known to be in existence of the 1 penny value and 12 copies of the 2 pence value.
The two copies in the Museum were received as a donation from Hans Lagerlöf in 1927.

Mauritius' första frimärken utgavs den 21 september 1847.

Av 1 penny-valören är 15 exemplar kända, av 2 pence 12.

Postmuseum fick sina två exemplar i en donation 1927 av Hans Lagerlöf.

five stamps" because of the text on either side of the motif, which shows a portrait of Queen Victoria.

The edition was very limited, only 500 copies of each value were issued. Only 27 have survived. Of the 1 penny value, 15 are known, two of which are unused, and of the 2 pence value, 12 are known, four of which are unused.

Post Museum's two copies were found in Port Louis by a stamp collector by the name of Noirel. Hans Lagerlöf bought them in the 1920s and they were donated to Post Museum in 1927.

17 öre grey Lying Lion and 12 öre Coat-of-Arms stamps on a letter to England 1870.

17 öre öre grå liggande lejon samt 12 öre vapen på brev till England 1870.

3 skilling banco on cover

The most outstanding item is a letter with a slightly separated 4-block of 3 skilling banco stamps, together with an 8 skilling banco stamp, i.e. 20 skilling banco in all. This is five times the domestic postage during the skilling banco period. The letter was sent from Åmål on 13th January 1857 and was described for the first time by Hans Lagerlöf in *Svensk Filatelistisk Tidskrift* in April 1927. Lagerlöf donated the letter to the Museum in his seventh donation in February 1930.

6 skilling banco, imperforated

One pair and four single copies of imperforated 6 skilling banco stamps are known to exist. All are postmarked in Carlshamn in the summer of 1856. They are of the light grey shade, from the first deliveries on thin paper. Of the four single 6 skilling banco stamps, Post Museum has one, donated by Eric von Rosen in 1929.

Domestic money order, with a 55 öre stamp
– Gustaf V in medallion – sent from Värnamo
on 23rd July 1918. Donated by Friends of
Post Museum in 1988.

Inrikes postanvisning, frankerad med 55 öre Gustaf V
i medaljong, sänd från Värnamo den 23 juli 1918.
Gåva av Postmusei Vänner 1988.

ning gäller under en månad från avstämpningsdagen.

INRIKES POSTANVISNING

Belopp		Avgift
Ej över 5	25	5 öre
Över 5 t. o. m. 25	50	10
250	100	20
500	250	50
750	500	100

å ett belopp av 550 kronor 16 öre.

Herrhinderfentia Kz

(Här skrives, med början längst t. v. å raden, kronalet med bokstäver, omedelbart åtföljt av "kronor"; öretallet upprepas ej.)

Till Herrn Astand & Johansson

Adressatens bostad: _____

Adresspostanstalt: Tranas

Redovisningsnr:
781

Införd i postanvisningsjournal under vidstående nummer, betygas.

Utsändningsnr:
1918

(Postfunktionärs underskrift.)

Blankett nr 11.
(April 1918.)

550 16
1000
2000
91340
190356

Letter with a "one penny black",
postmarked on the date of issue, 6th May 1840.

Brev med one penny black,
stämplat på utgivningsdagen den 6 maj 1840.

8 skilling banco, imperforated

Only two copies of imperforated 8 skilling banco stamps are known. Both are postmarked Carlshamn on 11th February 1858. They are from the eighth delivery, with blurred print, on medium thick paper. One of the stamps was included in Eric von Rosen's donation to Post Museum in 1929 and has also belonged to another prominent collector, Erik Leijonhufvud.

17 öre Lion grey on cover

Another supporter of Post Museum was Harald Sundstedt. In 1936, he donated large specialist collections, both of older Swedish stamps (i.e. many letters with skilling banco stamps) and of the Norwegian skilling issues. The Sweden part of Sundstedt's donation included, among other things, a letter

to London, posted in Lysekil on 1st January 1870, with 2 x 17 öre Lying Lion stamps in the rare grey shade. It also has a 12 öre Coat-of-Arms stamp and is therefore overpaid by 1 öre. This letter is included in the Museum's permanent primary collection.

Gifts from Friends of Post Museum

Postmusei Vänner was formed in 1926. The Association has acquired a number of interesting items for the Museum. One example is a registered letter with a vertical pair of 8 skilling banco stamps. However, the best feature is perhaps the departure postmark—the stamps are beautifully postmarked with Sigtuna's square postmark in grotesque style – the so-called normal postmark No. 9. This type of postmark is only known to have been used in Sigtuna between 1856 and 1858.

Another example is a letter with the

world's first stamp, the English 1 penny black on a domestic letter postmarked 6th May 1840 at the side, i.e. the official date of issue of the stamps. These stamps were, however, on sale from 1st May 1840.

In 1917, the number of parcels to Russia was increasing and reached a record level of 310,357. The Post Office then decided to introduce stamps valued at 198 and 212 öre by overprinting 5 kr Gustaf V in medallion stamps. The Post Office circular stated that the new stamps were mainly intended as postage for address cards to Russia. The actual period of use was very short, since the parcel traffic with Russia was stopped shortly after the date of issue, 6th July 1917. Most of the parcels contained relief supplies for prisoners of war in Russia. In 1978 Friends of Post Museum donated an address card for an insured parcel, with 212 öre postage. An address card for a parcel with 198 öre postage was also donated. Less than ten copies of each of these two address cards are known to exist.

Another fine item is a domestic money order, with a 55 öre Gustaf V in medallion stamp, posted in Värnamo on 23rd July 1918. The stamps—55 öre and 80 öre Gustaf V in medallion—could be ordered from the Post Office stamp stores from 27 June 1918. However, due to an increase in the parcel postage rate on 1st June 1918, these values were no longer needed. The stamps had already been printed when the decision about the increase in postage was made and they were delivered to the Post Office during April and May 1918. In the meantime, the post office in Värnamo had ordered 1,000 stamps of each value. Värnamo was the only post office to place an order for these stamps. The Museum's collections also include whole sheets of both values.

Other Swedish Rarities

4 skilling banco, quarter sheet

Unused multiples of the skilling banco issues, with the original gum, are very rare.

The quarter sheet of 4 skilling banco

stamps is unique and also the largest block in existence of any skilling banco stamps. It is taken from the lower left-hand corner of a full sheet, with the margins left on.

The quarter sheet was part of Erik Leijonhufvud's collection. When this was later put up for sale, offers were invited for the quarter sheet, which was expected to sell for a five-figure amount. However, the sheet was not sold but was exchanged for other items by Post Museum in January 1924.

50 öre Coat-of-Arms type, whole sheet

The 50 öre Coat-of-Arms type was issued in 1858. The whole sheet was the postage on a parcel despatched in 1867, containing jewellery. The parcel was small and the sheet of stamps was folded under the piece of string used to tie the parcel. The gum was unused. It was through this sheet that the error "ÖRF" was discovered. It appears on the third stamp from the left in the bottom row, i.e. position No. 93. The sheet was acquired by Post Museum in 1924 through an exchange.

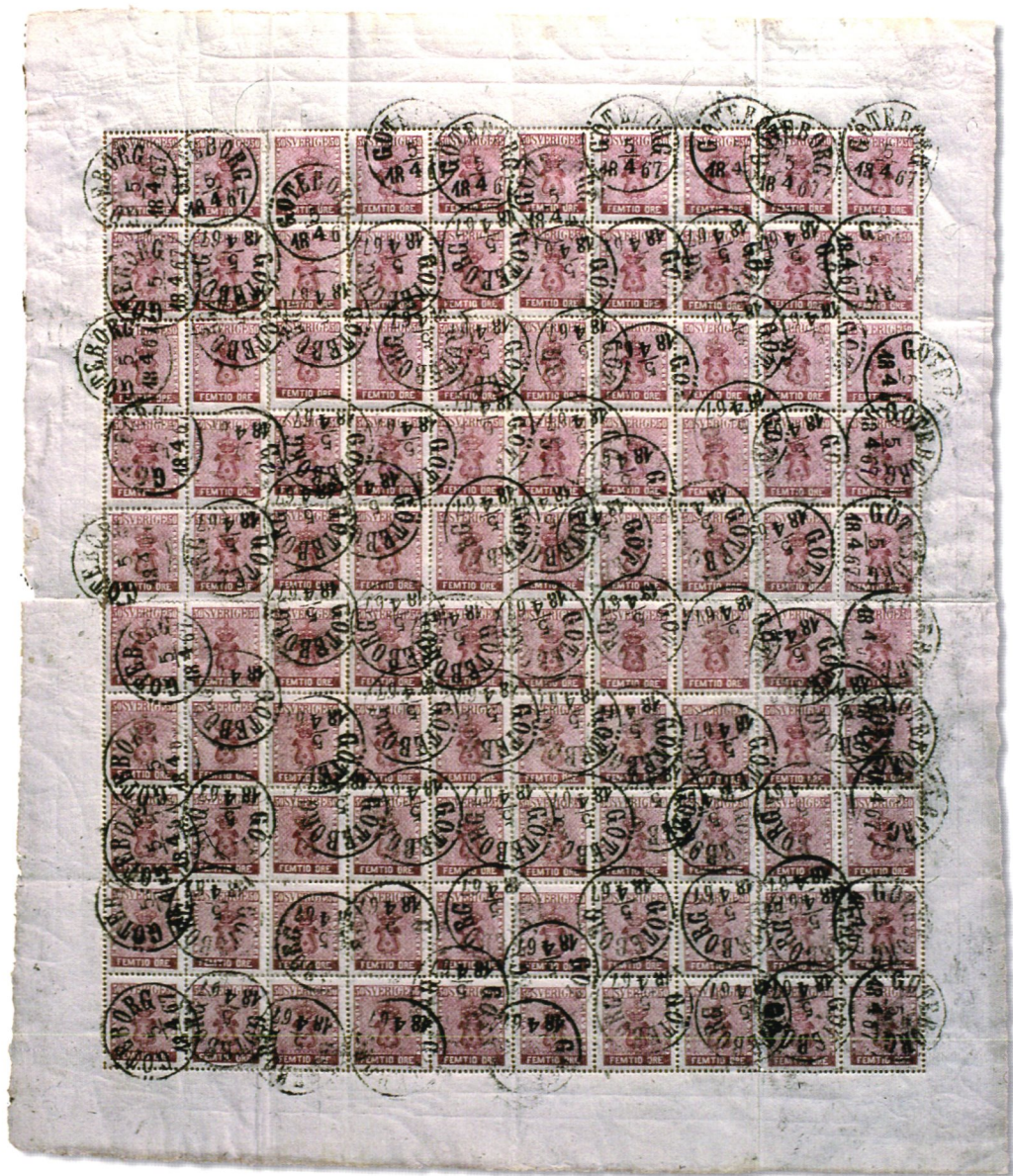
20/TRETIO error

Björn Sylwan's article contains a report on how this stamp came into Post Museum's possession.

Oscar II, 5 öre brown

At the end of 1891, preparations were in progress for printing the new 30 öre stamps. To test the colour, proofs were made of some 5 öre plates, both on printing test paper and on watermarked paper. Somehow a 100 sheet of the 5 öre denomination got mixed up with the 30 öre stamps printed later; it was gummed, perforated and bundled in with the 30 öre stamps.

When checking the number of sheets, this mistake was not noticed; nor was it noticed later when stamps were being sent to foreign post offices as samples. The German post office noticed the mistake and raised the alarm. It turned out that 55 copies had

A full sheet of used 50 öre Coat-of-Arms stamps, the largest known unit of Coat-of-Arms stamps.

Helarket med 50 öre vapentyp i stämplat skick, den största kända enheten av vapenfrimärken.

been sent to 11 foreign post offices. The stock was further reduced by "gifts", and in 1905 only seven copies remained. Now there are none left.

Most of the one hundred brown 5 öre stamps are probably still at various foreign

post offices and postal museums, but a significant number has come on the market at various times. A private collector has a letter with a postmarked copy in his possession. At present, Post Museum has two unused copies.

Mail Plane, cancelled with a Cross

In 1972 when the stamp machine booklet "Postflyg" (Mail Plane) was printed and issued (on 8th September), it was discovered after a day's printing that the coarse printing ink wore down the cylinder at an alarming rate. In this critical situation, it was decided to make a new impression in the existing impression. This worked well, with one exception. The transfer roll was very slightly out of alignment when making the impression of the 15 öre stamp. This was noticed immediately during routine inspection of the cylinder. On the impression of the 75 öre stamps next to the 15 öre stamps, a large "X" was scratched, to indicate that the stamps were to be removed during the normal check after the booklets had been made.

All parcels containing faulty booklets were put aside after printing. However, various post offices received several parcels of faulty booklets. When the mistake was discovered, these were recalled to the Post Office stamp stores. 235 booklets were returned whereas 251 had already been sold. In 1979, Post Museum bought a letter, with a 75 öre stamp cancelled with a "X", from the booklet.